

EVA JANSKÁ

ADAPTACE/INTEGRACE IMIGRANTŮ DO MAJORITNÍ SPOLEČNOSTI: DRUHÁ GENERACE CIZINCŮ A JEJICH RODIČŮ V ČESKU

E. Janská: *Adaptation/integration of immigrants into major society: the second generation of foreigners and of their parents in Czechia.* – Geografie–Sborník ČGS, 112, 2, pp. 142–160 (2007). – This contribution deals with the new phenomenon of preschool immigrant children in Czechia after 1990. It focuses on social, economic, cultural and ethnic characteristics of children's parents and on language knowledge and adaptation of children of immigrants in the major society. The paper is based on a quota sample survey conducted in the framework of a Grant Agency project in the Czech Republic in school years 2003/2004 and 2004/2005. The main goals of this contribution is to ascertain what way of inclusion into the Czech society the given immigrant groups practice. There are also discussed factors influencing integration of migrant families into the major society, as well as their willingness to stay in Czechia permanently.

KEY WORDS: immigration – integration – assimilation – second generation.

Autorka děkuje GAČR za finanční podporu grantu č. 403/04/P097 a MŠMT za podporu výzkumného záměru č. MŠM 0021620831.

1. Úvod

Rostoucí příliv imigrantů do Česka zvýšil podle oficiálních údajů za posledních 15 let podíl zahraniční populace z 0,3 % v roce 1990 na 2,7 % v roce 2005 (ČSÚ). V absolutním počtu legálně přítomných cizinců jde o nárůst z 35 498 v roce 1990 na 278 312 v roce 2005, tj. téměř 8krát. Jedná se o poměrně nový jev, který je nutný studovat a analyzovat, a to nejen vzhledem k majoritní společnosti, ale i k současnému vývoji v dalších západoevropských zemích jako je Francie, Nizozemsko, Belgie, Německo a Velká Británie. Vážné mezigenerační problémy uvnitř jednotlivých etnik, které vyúsťují v celospolečenský konflikt, vedou k přehodnocení jejich dosavadní politiky vzhledem k imigrantům a etnickým menšinám a k hledání nového modelu vztahu majorita versus minorita (např. Barša, Baršová 2005).

Nárůst imigrantů v Česku je pochopitelně také doprovázen zvyšujícím se počtem jejich dětí, tj. potenciální druhé generace cizinců. Kromě studia adaptačního procesu¹ rodičů do majoritní společnosti je tak nezbytné se zabývat i adaptací jejich dětí v novém prostředí. Rozhodující je při tom jejich úspěšné začlenění do vzdělávacího systému dané země již od samého počátku, tj. od

¹ Do jisté míry hierarchicky nejvyšším nebo také „všeobjímajícím“ pojmem vztahu cizinec-majoritní prostředí je termín adaptace či adaptační proces. Ten v sobě odráží řadu zejména geograficky, ekonomicky, sociokulturně a psychologicky významných procesů a subprocesů, jimiž imigrant v nové zemi prochází, je jimi formován a jež zároveň přetvářejí původní struktury (Janská 2002).

předškolní docházky. Děti se tak mají možnost sociálně, psychologicky a intelektuálně připravit pro další vzdělávání a soužití s jejich vrstevníky (Janská 2006, Chiswick 2004, Brandon 2004).

Významné socializační změny související se začínající školní docházkou vedly (National Research Council 2000) k závěru, že se účast v mateřských školách stává (např. v americké společnosti) spíše normou než výjimkou. Docházka dětí do mateřských škol tak výrazně pomáhá k adaptaci dětí na jiné prostředí, než na které byly zvyklé v rodinném kruhu. Děti se pak daleko lépe začleňují do kolektivu dětí ve škole, a to jak jazykově, tak i kulturně a sociálně. Výsledek vzdělávání dětí imigrantů ovšem nemůže být zcela pochopen bez znalostí sociálně-ekonomického původu jejich rodičů a rodin (Board on Children and Families 1995; Siantz 1990, 1996).

Česko má v porovnání s vyspělými zeměmi západní Evropy výhodu v poměrně snadné dostupnosti předškolní výchovy dětí od 3 let věku. Z finančního hlediska jsou nejnáze dostupné školky zřizované obcemi, popř. církevní školky (školné cca 300–600 Kč měsíčně). Privátní školky jsou pak řádově dražší v závislosti na formě výuky (např. s výukou angličtiny se platí od 14 000,- Kč měsíčně výše), nicméně jsou další variantou pro rodiče, např. když chtějí umístit své dítě do předškolního vzdělávání před dosažením 3 let.

Územní dostupnost je pak závislá na „obsazenosti“ daného zařízení, ale i na konkrétních požadavcích rodičů, jako např. preference blízkosti bydliště, rozšířená výuka uměleckých či jazykových směrů, alternativní metody výuky apod. Předškolní rok je navíc povinný a bezplatný pro všechny děti, které nastupují do prvních tříd základních škol. Legálně přítomní cizinci mají v tomto směru stejná práva jako čeští občané. V novém legislativním návrhu se počítá s opětovným povolením bezplatné školní docházky i pro děti nelegálních cizinců.

Článek si klade za cíl shrnout výsledky výzkumu zaměřeného právě na integraci dětí cizinců a jejich rodičů do majoritní společnosti a navazuje na dříve publikovaný článek zaměřený na integraci dětí cizinců v Praze (Janská 2006). Jedná se o prvotní studie tohoto druhu v Česku, které přibližují problematiku předškolního vzdělávání dětí imigrantů v závislosti na zemi původu, kvalitě života rodičů a dalších vlivech na proces jejich adaptace.

2. Druhá a 1,5. generace dětí imigrantů: definice a diskuse pojmu

Výzkumy v oblasti mezinárodní migrace a adaptace cizinců do hostujících společností jsou soustřeďovány zejména na studium migračního chování dospělých, tedy hlavních aktérů migrace. Mnohdy se však jedná o rodinné migrace či spojování rodin, kdy je nutné brát v úvahu i děti imigrantů, které jsou nedílnou součástí rodiny a tudíž celého procesu migrace a následného začleňování do majoritní společnosti. Tak jako je důležité studovat strukturu rodiny, mentální zdraví a chování rodičů, které má přímý vliv na prosperitu dítěte (Board on Children and Families 1995; Siantz 1990, 1996), tak je nutné zkoumat rozvoj a zkušenosti jejich dětí.

Mnoho studií ukazuje, že děti imigrantů se do společnosti integrují² velmi dobře za předpokladu, že tento proces podporuje i společnost (Suárez-Orozco

---

² Integrace ve vztahu k imigraci je chápána jako proces, v jehož rámci se imigranti stále více včleňují do různých oblastí společenského života v majoritní společnosti a do již existujících sociálních struktur. Integrace může vyústit v asimilaci, nebo-li ztrátu kulturní identity a úplné splynutí s majoritní společností.

2001), a to např. bezplatným vzděláváním. V případě dětí předškolního věku hraje vzdělávání důležitou roli neboť podporuje jejich raný rozvoj, socializaci a usnadňuje přechod z domovské péče do školního života (Brandon 2004, Booth et al 1997, Rumbaut 1997, Siantz 1999).

Situace, v níž se cizinci po příchodu do nové země nacházejí, je často poměrně složitá a její úspěšné či neúspěšné zvládnutí je výchozím bodem k jejich dalšímu působení v pro ně novém prostředí a pochopitelně se odráží i v kvalitě jejich života. Vzniklé problémy pronikají i do života dětí imigrantů, které jsou hodnoceny ze dvou stran. Jednak z pozice rodičů, kteří se v nich snaží „pěstovat zvyky a tradice“ země původu, na druhé straně jsou vystaveny hodnocení svých vrstevníků podle standardů jejich „nové“ země (např. Portes 1995, Zhou 1997).

K dětem současných imigrantů se vztahuje termín „nová druhá generace“ (anglicky „new second generation“). V USA se tímto termínem odlišují imigranti z Latinské Ameriky a Asie, kteří imigrovali ve druhé polovině 20. století, od evropských, kteří přišli na přelomu 19. a 20. století. V podmínkách Česka je tento termín také možno použít, a to pro imigranty, kteří přicházejí po roce 1990 a odlišují se od těch dřívějších³ jinými okolnostmi vstupu do země, vzniklých změnou politické situace po roce 1989.

V literatuře (např. Portes 1996, Zhou 1997) jsou diskutovány pojmy vztahující se jak k dětem narozeným v cílové zemi (skutečná druhá generace), tak k těm, které přišly ze země původu před dosáhnutím své dospělosti (1,5. generace), přičemž jsou věkově ohraničeny (0–18 let). V americké literatuře můžeme též nalézt termíny děti-imigranti („*immigrant children*“), které do cílové země přišli s rodiči, a děti imigrantů („*children of immigrants*“), které se již v cílové zemi narodily (Board on Children and Families 1995).

Jiná literatura (Zhou 1997) zase uvádí, že k druhé generaci lze počítat i děti, které přišly do cílové země ve věku od 0–4 let, a to z důvodu sdílení jazykových, kulturních a dalších zkušeností podobným vrstevníků. Termín 1,5. generace je pak používán u dětí ve věku 6–13 let, zatímco děti od 13–17 let jsou již brány jako první generace spolu se svými rodiči.

Vzhledem k tomu, že se výše uvedené pojmy liší podle jednotlivých autorů, doporučuji pro účely tohoto článku užívat termín „druhá generace“ pro děti předškolního věku (tj. 0 až 6 popř. 7 let).

Tematika adaptace/asimilace druhé generace dětí cizinců je systematicky zpracovávána přibližně od 90. let 20. století, a to zejména v USA. Některé studie popisují jazykovou adaptaci dětí (Portes, Schaufler in Portes 1999), další se zabývají vlivem sociálního a lidského kapitálu (Kelly, Schaufler in Portes 1996; Chiswick 2004), jiné pak etnickou identitou (Rumbaut in Portes 1996), pocitem diskriminace, generační shodou/neshodou apod. (také např. Portes, Rumbaut 1996; Zhou 2001). Různým formám adaptace dětí předškolního věku byla v porovnání s ostatními migranty doposud věnována menší pozornost (de Leon Siantz 1999; Brandon 2004; Board on Children 1995). V Česku je doposud dostupná pouze studie Drbohlava a kol. (2005) zabývající se, mimo jiné, porovnáním integrace dvou skupin dětí cizinců ze základních a středních škol, a to z postsovětských zemí a z vietnamsko-čínské komunity. Není zde však zkoumána předchozí školní docházka do mateřských škol a tudíž není možné posoudit pozitivní dopady předškolního vzdělávání.

³ Dřívějšími imigranty jsou chápáni ti, kteří přišli do Česka mezi roky 1918 a 1989. Jedná se zejména o Bulhary, Řeky, reemigranty z Ruska apod. Celkem jich bylo cca 56–60 tisíc (Valenta 2006, Drbohlav 2005 a další).

Zatímco se ale nyní Američané soustřeďují na studium nové vlny imigrantů z Latinské Ameriky a Asie (oproti převažující a dobře zmapované situaci příchodu Evropanů a jejich potomků v první polovině minulého století), v Česku je studium tohoto jevu nové a svým způsobem i prvotní (více též Janská 2006).

3. Teorie a hypotézy

Prezentovaný výzkum druhé generace dětí cizinců vychází sice z teorie asimilace a etnického pluralismu (např. Rumbaud-Portes 2001), nicméně se opírá zejména o tzv. „*segmented assimilation theory*“ (Portes 2001, Drbohlav 2005, Janská 2006) a v určité míře i o „*human capital theory*“ (Beker 1993).

Teorie „*segmented assimilation*“ umožňuje lépe porozumět současnému procesu začleňování druhé generace imigrantů do majoritní společnosti (např. Rumbaud, Portes 2001), neboť vychází z rozdílných zdrojů, kterými disponuje rodina či komunita, např. ze země původu imigrantů/komunity. Tato teorie umožňuje lépe identifikovat výsledný proces adaptace dnešních imigrantů, neboť připouští asimilaci⁴ do rozdílných částí (typů) společnosti, počínaje bohatou střední třídou bydlící na předměstí (tedy v souladu s klasickým modelem asimilace) a naopak konče chudými ghety v centru měst (tedy nenaplnění klasického asimilačního modelu). Znamená to, že výsledkem adaptačního procesu může být vylepšení si svého společenského postavení, ale i opak, jeho výrazné zhoršení. Třetí možností vývoje (Zhou 1997) je cesta úspěšné „skupinové“ sociální a ekonomické mobility jednoho etnika (viz např. situace čínské nebo židovské komunity v oblasti Los Angeles) (Janská 2002).

Další model popisující adaptační proces neboli také strukturální integraci rodin, tj. vztah rodičů a jejich dětí, je vyjádřen generační shodou a neshodou (př. Portes 1996). Důležitou roli zde sehrávají faktory jako vzdělání, životní úroveň rodičů a etnická pouta. Jejich kombinací vzniká buď generační shoda, tzn. že si obě generace udržují svou původní kulturu anebo se obě akulturoují⁵. Druhou možností je *generační neshoda*, kdy si rodiče udržují svou původní kulturu a jejich děti se akulturoují, popř. asimilují anebo rodiče i děti se vyčlení z etnické skupiny, přičemž rodiče se neučí jazyk ani kulturu příjímající společnosti. Třetí možností je, že imigrační komunita podporuje selektivní asimilaci pro druhou generaci (Portes, Zhou 1993 in Portes 1999). Model se v podstatě podobá Berryho akulturačnímu procesu jednotlivce či celé skupiny, kdy jedinec se může ve výsledném procesu integrovat, asimilovat, separovat nebo segregovat (Berry 1992). I když je v případě dětí předškolního věku poněkud předčasné uvažovat o výsledných adaptačních procesech a vztazích s první generací, lze na základě dostupných informací z dotazníkového šetření alespoň naznačit budoucí vývoj vzájemných mezigeneračních vztahů a vztahů mezi imigranty a majoritní společností.

Souvislost s asimilačními procesy má do jisté míry i teorie „*human capital*“, která předpokládá, že náklady na vzdělávání jsou vysoké a měly by

---

⁴ Asimilace v „americkém“ slova smyslu neznamená nutně jen splynutí s okolní společností, ale zahrnuje též jednotlivé fáze asimilace nazývané v evropské literatuře integrací, viz. např. Heckmann (1999).

⁵ Akulturace, neboli první krok adaptačního procesu je kulturní změna imigrantů, jež je výsledkem stálého kontaktu mezi odlišnými kulturními skupinami.

být brány jako investice do budoucích osobních příjmů. V kontextu s imigranty pak lze předpokládat, že výdaje a péče rodičů o děti bude ovlivněna etnickým původem, resp. zemí původu rodičů (Chiswick 1988 in Chiswick 2004).

Migrační proces a změny prostředí spolu s novou hostitelskou společností přináší řadu sociálních procesů hluboce ovlivňujících kvalitu života a statut jedince ve společnosti. Termín „kvalita života“ je v souvislosti s integračními procesy užíván k analýze nepříznivých vlivů na životní události (např. jazykové nebo jiné adaptační problémy). Často je hodnocení kvality života (anglicky zkratka QOL) založeno na subjektivním hodnocení jednotlivců v jejich spokojenosti se životem nebo s jeho dílčími částmi (doménami). Jeden z významných faktorů významně spojovaný s hodnocením kvality života je také adaptace a asimilace.

Na základě výše uvedených teorií lze formulovat následující výzkumné cíle: 1. Zjistit, jak probíhá adaptační proces u malých dětí cizinců (děti, rodiče, učitelé) ve školách a následně v majoritní společnosti, zda mají problém se znalostí českého jazyka a zda působí v roli tlumočníka mezi školkou a rodiči. 2. Najít faktory, které ovlivňují adaptační proces a kvalitu života imigrantů a jejich dětí. 3. Je možné pozorovat rozdíly v adaptačním procesu v závislosti na státní příslušnosti cizinců?

Z tohoto cíle vyplývají i následující hypotézy: 1. V souladu s teorií „segmented assimilation“ lze předpokládat, že děti a jejich rodiče se budou začleňovat do společnosti mimo jiné i v závislosti na jejich původu rozdílně. 2. V souvislosti s teorií „human and social capital“ lze předpokládat, že adaptační proces u imigrantů a jejich dětí bude závislý na kvalitě jejich dřívějšího i současného života a země původu.

4. Datové zdroje a metodika výzkumu

Hlavní myšlenkou výzkumu bylo podchytit nejmladší populaci cizinců v Česku, a sice cizince v mateřských školách. Empirická analýza diskutovaná v článku je založena na dvou datových zdrojích mapujících počty dětí imigrantů. Prvním z nich jsou statistické zdroje každoročně sbírané ze soupisů ředitelů mateřských škol při zápisu na začátku školního roku. Data zprostředkovává Ústav pro informace ve vzdělání, který poskytuje informace o legálně přítomných školácích podle okresů Česka v kategoriích: státní příslušnost, typ pobytu a pohlaví.

Druhým zdrojem je dotazníkové šetření. Ta proběhla dvě, v roce 2004 v Praze a v roce 2005 v ostatních krajích Česka⁶, za využití metody kvótního výběru. Vybrány byly kraje, resp. města/obce s největší koncentrací dětí cizinců v mateřských školách tak, aby výběr víceméně odpovídal skutečnému rozmištění dětí v mateřských školách (tab. 1 a obr. 2).

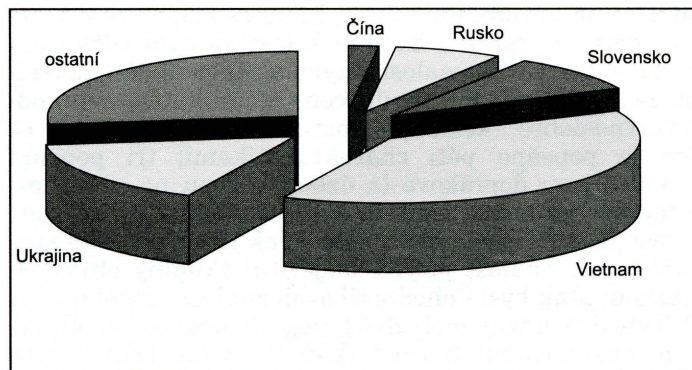
⁶ Z hlediska rozmištění cizinců podle okresů (viz Cizinci 2003, s. 42) má nejvyšší podíl cizinců na obyvatelstvu Česka Praha (4,7 %), naopak nejnižší podíl je v moravských krajích, zejm. v okrese Opava (0,4 %). Kraje Karlovarský a Ústecký vykazují převahu cizinců s trvalým pobytem nad cizinci s dlouhodobým pobytem, naopak v Praze převažují cizinci s vízem nad 90 dnů (76,5 % ku 23,5 % s trvalým pobytem). Co se týče složení cizinců podle státní příslušnosti, pak Praha patří suverénně mezi nejpestřejší územní jednotky z hlediska zastoupení jednotlivých zemí. Tato skutečnost je dána především větší variou pracovních příležitostí v porovnání s ostatními regiony. Podle ÚIV bylo ve školním roce 2003–2004 zastoupení dětí v mateřských školách z více než 28 zemí.

Tab. 1 – Děti cizinců navštěvující mateřské školy v Česku; dotazníkový průzkum v roce 2004 a 2005

	Cizinci celkem (bez Slovenska)	Podíl na údajích za Česko (v %)	Vytypovaná města/okresy	Počet roznesených dotazníků	Počet získaných dotazníků
Praha*	1 024	35		200*	98
Středočeský kraj	273	9	Kolín, Kladno	40	27
Jihočeský kraj	145	5	České Budějovice, Český Krumlov	40	28
Plzeňský kraj	247	8	Domažlice, Tachov, Plzeň-město	60	28
Karlovarský kraj	307	10	Cheb, Karlovy Vary	60	33
Ústecký kraj	268	9	Děčín, Ústí nad Labem, Chomutov, Teplice	60	33
Liberecký kraj	78	3	Liberec	20	10
Královéhradecký kraj	64	2	Hradec Králové	0	0
Pardubický kraj	51	2	Pardubice, Ústí nad Orlicí	20	14
Vysočina	52	2	Třebíč	20	11
Jihomoravský kraj	217	7	Brno-město, Hodonín	20	17
Olomoucký kraj	60	2	Olomouc	20	11
Zlínský kraj	46	2	Kroměříž	0	0
Moravskoslezský kraj	121	4	Ostrava-město, Karviná	40	19
Česko	2 953	100		600	326

Pozn.: * výzkum proběhl v roce 2004.

Zdroj: Vlastní šetření a Ústav pro informace ve vzdělání (data ze školního roku 2003/2004)

Obr. 1 – Podíl dětí imigrantů v mateřských školách v Česku celkem podle státní příslušnosti v roce 2004. Zdroj: ÚIV.

Celkem bylo distribuováno 600 dotazníků (tj. 20 % z celkového počtu dětí cizinců v mateřských školách), při zachování proporcionality mezi Prahou (1/3 všech dětí cizinců v mateřských školách, tj. 200 dotazníků) a „zbytkem“ Česka (2/3 všech dětí cizinců v mateřských školách, tj. 400 dotazníků).

Terénní šetření (3 typy dotazníků: pro rodiče dětí, pro děti a pro jejich učitelky v mateřských školách) prováděli školení studenti pregraduálního programu na PŘF UK v Praze. Proporcionálně byla vybírána stejně děvčata a chlapci (50 %:50 %), v úvahu byla brána i země původu a typ pobytu v Česku (obr. 1)⁷.

⁷ Většina dětí imigrantů v mateřských školách pochází z Vietnamu (39 % všech cizinců v mateřských školách, tj. 0,5 % všech dětí v mateřských školách), 16 % dětí má státní občanství Ukrajiny (0,2 % všech dětí). Vyšších počtů dosahují dále děti a žáci se státním občanstvím Slovenska (9 % dětí) a Ruska (7 % dětí; www.csu.cz).

Do výzkumu byla zahrnuta vždy pouze sada kompletně vyplněných dotazníků od dítěte, jeho rodičů a učitelky. Z 600 distribuovaných dotazníků se jich kompletně vrátilo a pro následující analýzu bylo použito 326. Pro snazší interpretaci byli respondenti (rodiče a děti) rozděleni do 6 skupin podle nejčastěji zastoupeného státního občanství⁸. Pod číslem 1 jsou ti, kteří mají české občanství (v případě smíšených manželství), 2. země bývalé SSSR, 3. Asiaté (Vietnamci a Číňani), 4. bývalá Jugoslávie, 5. zámořské státy a západní Evropa, 6. ostatní.

I přesto, že se jedná o nereprezentativní vzorek respondentů⁹, má tento výzkum své opodstatnění (např. Janská, Drbohlav 1996; Janská 2006) a přibližuje tímto doposud nezkoumanou problematiku legálně přistěhovalých imigrantů a jejich dětí, tj. druhé generace cizinců v Česku.

5. Integrace imigrantů a jejich dětí v Česku: výsledky empirického šetření

Pro hodnocení adaptačního procesu byly použity tři metody: deskriptivní statistika, „one-way Anova“ a logistická regrese. Datový soubor byl nejdříve analyzován jednoduchým popisem. Test „one-way Anova“ byl použitý k určení statistické významnosti průměrných hodnot 10 domén kvality života podle zemí původu a multivariační analýza logistické regrese byla použita k vypočtení míry rizika, tzv. „odds ratio“ na 95% hladině pravděpodobnosti. Analýzy byly prováděny využitím SPSS programu (SPSS Inc, Chicago, USA).

Základní proměnnou je země původu imigrantů, která se skládá ze 6 kategorií, viz výše. Adaptace dětí imigrantů v českém kolektivu byla zjišťována výpovědí učitelek dětí na dvě otázky¹⁰ – znalost jazyka a zapojení dětí do třídního kolektivu. Tyto otázky (u3 a u4) byly hodnoceny třemi kategoriemi odpovědí: skórování od „výborné/dobré“ (kód 3) po „špatné/velmi špatné“ (kód 1). Rodinné zázemí dítěte je popsáno pěti charakteristikami; tři popisují stav/kvalitu integrace a dvě jsou doplňkové (s úzkou vazbou na předchozí dvě). Stav a kvalita integrace vnímaná rodičem byla hodnocena na základě otázky: „Jak hodnotíte své přijetí českou společností? Jak jste s přijetím spokojen?“ (*r41_rodina_zacleneni*). Znalost jazyka majoritní skupiny obyvatelstva byla zjišťována otázkou: „Jak byste ohodnotil svoji znalost českého jazyka?“ (*r2_rodina_jazyk*). Tyto dvě otázky měly dvě kategorie hodnocení, od „výborné/dobré“ (kód 3) po „špatné/velmi špatné“ (kód 1), stejně jako u dětí. Vlastní hodnocení adaptace respondenty byla zjišťována otázkou: „Domníváte se, že jste se již dobře adaptoval v české společnosti (chápáno národnostně, kulturně a jazykově)?“ (*r42_rodina_adaptace*). Tyto charakteristiky byly hodnoceny jako „dobře“ (kód 1) a „špatně“ (kód 2). Doplňkovými charakteristikami byla délka pobytu rodiny v Česku a úroveň vzdělání rodičů. Délka pobytu

⁸ Z šetření byli vyloučeni slovenští státní příslušníci vzhledem k předpokladu, že jejich adaptace do české společnosti není vzhledem k příbuznosti jazyka, kultury a z části i společné historie problémová.

⁹ Výběr respondentů byl specifický tím, že respondenti byli cíleně vybíráni kvótním výběrem přes „filtr“ mateřských škol. Jedná se tedy o rodiny imigrantů, kteří jsou v Česku již v určité míře usazeni.

¹⁰ „Domníváte se, že dítě již nemá s češtinou problémy?“ (*u3_child_language*) a „Domníváte se, že dítě nemá problémy se zapojením do českého/majoritního kolektivu?“ (*u4_child_inclusion*).

v Česku (*r13_pobyt v ČR*) byla rozdělena do čtyřech kategorií (do 5 let, 6–9 let, 10–14 let a 15 let a více) a nejvyšší dokončené vzdělání (*r4_rodina_vzdělání*) do tří: základní, středoškolské a vysokoškolské včetně PGS.

Kvalita života (Naess 1989, Bowling 1997) byla měřena individuálním hodnocením spokojenosti se životem v Česku. Z dotazníku bylo vybráno 10 položek (domén), ohodnocených 4stupňovou škálou spokojenosti od „velmi spokojený“ (kód 1) po „nespokojený“ (kód 4): kvalitou bydlení (*r21b_bydlení*), místem bydliště (*r21c_místo*), zaměstnáním (*r21d_práce*), rodinnými příjmy (*r21e_příjem*), sociálním a zdravotním pojištěním (*r21f_pojištění*), vzděláním dětí (*r21g_vzdělání_děti*), vlastním vzděláním (*r21h_vzděláním*), volnočasovými aktivitami (*r21i_volný čas*), vztahy mezi lidmi (česká populace a imigranti; *r21j_vztahy*), se životem v Česku (*r21k_život*). Průměrná hodnota deseti domén spokojenosti byla dále označena jako celková kvalita života (QOL_global) a pohybovala se v rozmezí od 1,50 po 2,5. Do binární logistické regrese vstupovala kvalita života (QUO_global) jako závisle proměnná s hodnotami pro kód 1 = dobrá QOL a kód 0 = špatná QOL.

5.1. Deskriptivní analýza vybraných ukazatelů

Skladba respondentů podle občanství víceméně odpovídá struktuře cizinců s trvalým pobytem v Česku. Z celkového počtu 326 (viz podrobněji tab. 2) jich bylo v kategorii rodičů-respondentů nejvíce 44 % z Asie (zejména z Vietnamu), 25 % ze zemí bývalého Sovětského svazu (cca polovina z nich byla z Ruska), 9 % z vyspělých zemí (západní Evropa a zámoří), 7 % mělo české občanství (ale partner byl cizinec), 6 % pocházelo ze zemí bývalé Jugoslávie, „ostatních“ bylo 9 %. Podobný poměr byl i u dětí-respondentů. Rozmístění respondentů podle země původu a krajů není dále uváděno vzhledem k jejich malému počtu. V případech významného odlišení se omezím na porovnání výsledků dotazníkového průzkumu z hlavního města Prahy a „zbytku“ Česka.

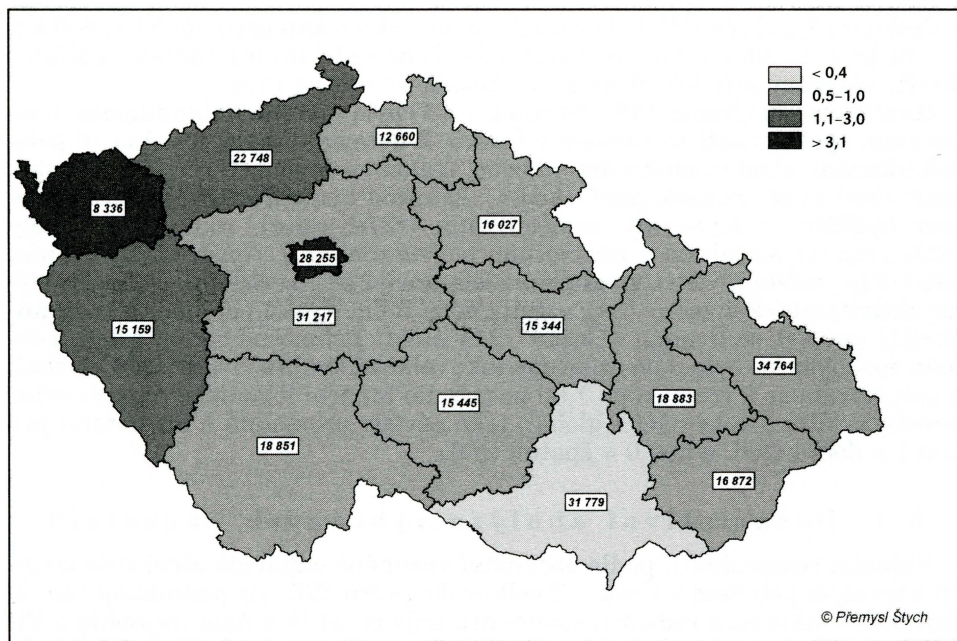
Procesu adaptace imigrantů logicky předchází jejich příchod do cílové země, jehož důvody a příčiny mohou tento proces výrazně ovlivňovat. Je tudíž důležité zkoumat i mechanismy příchodu imigrantů. V dotazníku se k tomuto okruhu vztahovaly otázky r14 – r18 a r20. Na základě výsledků odpovědí respondentů bylo možné částečně testovat známé migrační teorie, jako např. teorii sítí a institucionální teorii.

Tab. 2 – Respondenti podle země původu (N=326)

Státní občanství	Děti		Matky		Otcové		Autor dotazníku (v %)	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	muž	žena
Češi	71	21,8	34	10,4	32	9,8	5,7	8,2
Bývalý SSSR	64	19,6	59	18,1	64	19,6	16,0	30,8
Asiaté	102	31,3	116	35,6	130	39,9	53,8	35,8
Bývalá Jugoslávie			16	4,9	14	4,3	3,8	7,5
Záp. Evropa a zámoří	27	8,3	28	8,6	27	8,3	8,5	9,4
„ostatní“	10	3,1	24	7,4	20	6,1	12,3	8,2
Celkem	274	84,0	277	85,0	287	88,0	.	.
Neuveдено	52	16,0	49	15,0	39	12,0	.	.
Celkem	326	100,0	326	100,0	326	100,0	100,0	100,0

Zdroj: dotazníkové šetření 2006 a 2006

Obr. 2 – Podíl dětí cizinců na celkovém počtu dětí navštěvujících mateřské školy ve školním roce 2003/04 (v %). Čísla v rámečku vyjadřují celkový počet dětí v mateřských školách.

Dvě třetiny respondentů přišly do Česka v 90. letech, tj. zejména po tzv. „sametové“ revoluci. Intenzita příchodu imigrantů podle země původu je v podstatě rovnoměrně rozložená u Asiatů¹¹, kteří do Česka přicházeli i před rokem 1989 (cca 25 % respondentů). Podobně je tomu, i když v menší míře, u respondentů z bývalého Sovětského svazu. Odlišné imigrační schéma vytvářejí západoevropané a imigranti ze zámoří, kteří začali pravděpodobně přicházet až po zklidnění politické a ekonomické situace v Česku ve 2. polovině 90. let. U respondentů ze zemí bývalé Jugoslávie je patrný příchod zejména v souvislosti s občanskou etnickou válkou v první polovině 90. let.

V souvislosti s příchodem do země je nutné zmínit hlavní důvody, které vedly respondenty ke změně bydliště a země. Zdá se, že převažují důvody spojené s kvalitou života, tj. lepší životní úroveň (18 %), lepší budoucnost pro své děti (24 %) a získání práce (26 %).

Dostupnost informací o cílové zemi je se stále se zlepšující technikou a globalizací snazší. Ukázalo se, že téměř polovina respondentů již před svým příchodem do Česka mělo dostatek informací o tom, do čeho „jdou“. Pomáhaly jim k tomu též kontakty se svými příbuznými a známými, kteří již v Česku byli před jejich příchodem (49 %), přičemž dvě třetiny z nich jim po příchodu do země nějakým způsobem i pomáhaly. O tom, že „sítě“ mezi imigranty neustále fungují svědčí i to, že respondenti vědí o svých dalších známých, kteří by měli zájem o přestěhování se do Česka (28 %). Zjištěné informace mimo jiné potvrzují, že migrace lidí není uzavřeným pohybem, ale neustálým dynamickým procesem reagujícím na vnější i vnitřní podněty.

¹¹ Vietnamci přicházeli do Česka v rámci mezinárodních dohod, zejm. v 70. a 80. letech spolu s dalšími občany tehdejšího socialistického bloku (např. Drbohlav 2004).

5.2. Adaptace dětí

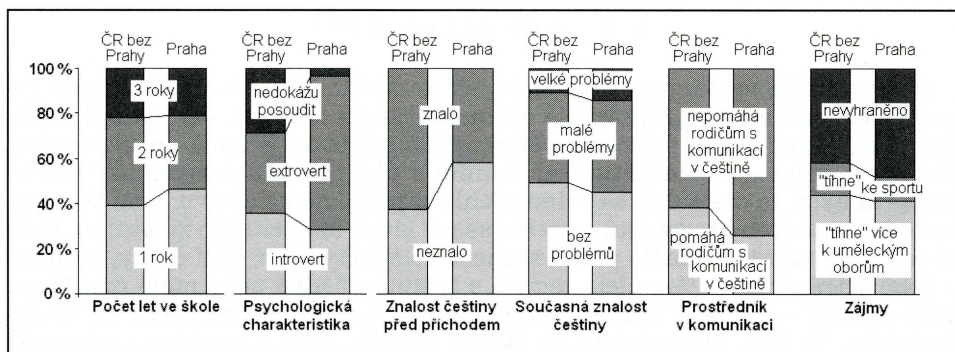
Dalším z cílů výzkumu bylo zjistit, jak se děti imigrantů, neboli druhá generace cizinců adaptuje/integruje do majoritní společnosti. Jak už bylo výše zmíněno, významným faktorem ovlivňujícím adaptaci jedinců do společnosti je znalost jazyka, tzv. akulturace. Jedním z předpokladů a myšlenky celého projektu bylo, že malé děti se velmi rychle zapojují do kolektivu, jsou bez vzájemných rasových předsudků a rychle se učí jazyk majoritního kolektivu. Podle odpovědí učitelů umělo před vstupem do školky 56 % dětí česky, zatímco v době šetření již 87 % z nich nemělo s češtinou žádné nebo malé problémy. Zdokonalení v jazyce je tedy významné, a to i v závislosti na počtu let školní docházky. Ti žáci, kteří chodili do školky nejdéle, měli s jazykem i nejmenší

Tab. 3 – Vybrané charakteristiky dětí imigrantů a jejich rodičů (v %)

Původ	Češi (smíšené manželství)	Bývalý SSSR	Asiaté	Bývalá Jugoslávie	Západní Evropa a zámorí	Ostatní	Celkem
<i>Proměnné</i>							
<i>DÍTĚ</i>							
<i>u3_dítě_jazyk</i>							
žádná	10,5	7,4	10,7	12,5	25,9	22,2	12,5
průměrná	26,3	48,5	36,9	43,8	44,4	33,3	39,8
dobrá	63,2	44,1	52,5	43,8	29,6	44,4	47,7
<i>u4_dítě_zачlenění</i>							
žádné	84,2	88,2	86,1	87,5	70,4	77,8	84,2
průměrné	15,8	8,8	8,2	6,3	18,5	11,1	10,0
dobré	2,9	5,7	6,3	11,1	11,1	5,7	
<i>RODINA</i>							
<i>r2_rodina_jazyk</i>							
žádná	10,5	13,6	23,8	6,3	51,9	23,1	22,1
průměrná	68,4	77,3	66,4	56,3	40,7	57,7	65,2
dobrá	21,1	9,1	9,8	37,5	7,4	19,2	12,7
<i>r41_rodina_zачlenění</i>							
žádné		3,3	1,7			13,6	2,7
průměrné	82,4	59,0	65,2	81,3	56,0	68,2	65,2
dobré	10,5	13,6	23,8	6,3	51,9	23,1	22,1
<i>r13_pobyt v ČR (roky)</i>							
1–4	5,6	17,6	17,1	12,5	46,2	26,9	19,9
5–9	55,6	45,6	38,5	12,5	30,8	38,5	39,1
10–14	22,2	27,9	23,1	50,0	23,1	15,4	25,1
15+	16,7	8,8	21,4	25,0		19,2	15,9
<i>r4_rodina_vzdělání</i>							
nízké	36,8	32,3	36,7	12,5		11,5	28,2
střední	31,6	44,6	54,2	31,3	22,2	26,9	43,2
vyšší	31,6	23,1	9,2	56,3	77,8	61,5	28,6
<i>r42_rodina_adaptace</i>							
dobrá	75,0	84,5	80,0	84,6	59,1	78,9	78,9
špatná	25,0	15,5	20,0	15,4	40,9	21,1	21,1
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Pozn.: vysvětlení jednotlivých proměnných viz kapitola 5

Zdroj: dotazníkové šetření 2004, 2005

Obr. 3 – Porovnání odpovědí učitelek v Praze a zbytku Česka

problémy. S tímto výsledkem souvisí i zapojení dětí do kolektivu, se kterým má malé nebo žádné problémy 94 % dětí. Ověřuje se tak hypotéza, že malé děti se učí cizím jazykům daleko lépe než dospělí (viz tab. 3). Lze to potvrdit z porovnání znalostí češtiny dítě vs. rodič, a sice v neprospěch dospělých.

Zdá se, že kolektiv významně ovlivňuje dítě již v prvních letech jeho života. Ukázala se i jasná korelace mezi znalostí jazyka (podle učitelek) a tím, zda má dítě ve třídě kamaráda (podle odpovědí dětí), kde byla signifikance Sig. = 0,995. Pro další integraci dětí do majoritní společnosti jsou též důležité jejich volnočasové aktivity a to, zda se po pobytu ve školce vrací do zázemí své rodiny a krajanů, či zda udržují kontakty s dětmi mimo svou komunitu. Výsledek napovídá, že se spíše kamarádí s českými dětmi (36 %), 34 % má kamarády z obou skupin a pouze čtvrtina z nich tráví čas v prostředí své komunity. Stejný podíl dětí nemluví se svými rodiči česky, zatímco 38 % ano. Z uvedeného vyplývá, že asi dvě třetiny dotázaných dětí již nemají problémy se začleněním se do společnosti, většinu dětí se ve školce líbí (88 %). Diskriminace a izolace od kolektivu se projevila pouze u 7 % dětí, nešlo zde však o rasovou diskriminaci.

Disproporce mezi Prahou a „ostatními“ regiony Česka ukazuje obrázek 3. Nejvýznamnějším rozdílem je znalost českého jazyka a jeho zlepšení v průběhu školní docházky, která je „lepší“ mimo Prahu. Možné vysvětlení je, že počet let strávených v Česku je v Praze v průměru nižší a tudíž i znalost prostředí a jazyka může být z počátku horší. Na druhou stranu dochází také k výraznému zlepšení během školní docházky, navíc děti nehrají tak důležitou roli při komunikaci mezi rodiči a okolím (zejm. školkou). Rodiče jsou totiž v porovnání s ostatními regiony Česka vzdělanější a tudíž si potřebné záležitosti na úradech a ve školce vyřizují sami. Větší varieta státních příslušností a výjimečnost pražského prostředí může hrát důležitou roli v chování dětí, tzn. převaha extrovertů v Praze.

Z hlediska jazykových znalostí hraje důležitou roli též původ dětí. Například děti pocházející ze zámoří či západní Evropy mají velké problémy s jazykem při začátku školní docházky, nicméně na konci jsou téměř všichni bez výraznějších problémů. S tím patrně souvisí i jejich z počátku problematictější zapojení do kolektivu.

Stejně tak jako v případě Prahy (viz Janská 2006) lze konstatovat významné zlepšení znalostí češtiny v průběhu školní docházky u vietnamských dětí. Ke zlepšení došlo v případě Prahy o 23 %, v případě „zbytku“ Česka o 30 %. Znalost a vylepšení jazyka u vietnamských dětí se zřejmě odráží v tom, že

děti pomáhají svým rodičům komunikovat s okolním prostředím. Z 23 % dětí, kteří pomáhají svým rodičům v komunikaci s představiteli školky, je nejvíce Asiátů (64 %). Tento jev vysvětluje snahu vietnamských rodičů podporovat své děti ve vzdělání a v lepším uplatnění se ve společnosti než mají oni sami. To potvrzují i další studie jako např. Drbohlav (2005), Ševela (2005), Janská (2006), Zhou (2005).

5.3. Adaptace rodin

Jedním z nejdůležitějších faktorů ovlivňujících integraci (např. Heckmann 2004) je znalost jazyka (neboli také první krok akulturace), která je velmi důležitá pro širší komunikaci s okolím a pro snazší zapojení se do života hostitelské země. Znalost a úroveň jazyka byla analyzována z odpovědí na otázky r1-r3, týkající se znalosti jazyka respondentů. Kromě znalosti jazyka jednotlivých členů rodiny (znalost dobrou a výbornou uvedlo 78 % respondentů, jejich partneři jsou na tom o něco hůře 57 %), je významným ukazatelem též komunikace v rodině. Z 85% převažují rodiny, kde se mluví buď smíšeně (česky a „druhým“ jazykem) anebo jiným cizím jazykem. Nejvíce je tomu tak u rodin asijských a západních respondentů. Situaci dokresluje sledování televize, kde 76 % respondentů sleduje české vysílání, avšak respondenti ze západu dávají přednost vysílání v jiném jazyce než českém. Z hlediska země původu mají nejlepší znalosti češtiny kromě respondentů z bilingvních manželství (Čech/Česka a cizinec) také respondenti ze slovansky mluvících zemí, tj. ze zemí bývalého Sovětského svazu a Jugoslávie. Hůře jsou na tom respondenti z asijských zemí, kteří mají znalosti dobré anebo téměř žádné. Ty jim pravděpodobně stačí k životu a vykonávání ekonomické činnosti v Česku. Naopak u respondentů z vyspělých západních zemí slouží čeština pouze k základní komunikaci neboť pracují a stýkají se většinou se svými krajany či osobami mluvícími jejich jazykem.

V rámci skupiny rodičů se prokázalo, že bez jazykových problémů je pouhá desetina (12 %). Významné je potvrzení skutečnosti, že dospělí (v našem případě rodiče) mají se znalostí jazyka majority větší problémy než děti (47 %). Obdobná generační disproporce jako u jazykových znalostí byla potvrzena u úspěšnosti integrace do české společnosti (tab. 3). Zatímco v 84 % případů probíhala integrace dětí do kolektivu vrstevníků bez problémů, v případě jejich rodičů byla úspěšnost podstatně nižší (22 %).

Integrace má v procesu adaptace několik podob (viz více strukturální integrace – Heckmann 2004, Janská 2002). Kromě kulturní je také důležitá ekonomická a sociální integrace. Zde hrají v souladu s výše uvedenou teorií „human capital“ důležitou roli faktory jako je vzdělání rodičů a jejich příjmy.

Překvapivým zjištěním je velmi vysoká vzdělanostní úroveň respondentů, kdy 29 % respondentů má vysokoškolské a postgraduální vzdělání. Významný podíl z nich tvoří respondenti ze „západu“, ale též ze zemí bývalé Jugoslávie, kteří pravděpodobně budou vynakládat více financí a úsilí do dalšího vzdělávání svých dětí než jiné skupiny imigrantů. V kombinaci s otázkou týkající se spokojenosti s příjmy a v souladu s teorií „human capital“ lze potvrdit hypotézu o tom, že se budou chovat imigranti rozdílně v závislosti na zemi jejich původu (viz tab. 4).

V této souvislosti se opět ukázal významný rozdíl mezi Prahou (více Janská 2006) a ostatními regiony Česka, když vysokoškolské vzdělání proklamovalo 48 % respondentů, středoškolské 34 %, vyučeno bylo 9 % a postgraduální vzdělání mělo 5 % respondentů. Podle státní příslušnosti jsou na tom s úrov-

Tab. 4 – Struktura respondentů podle vzdělání, příjmů a výdajů na děti (v %)

	Západní Evropa a zámorí	Bývalá Jugoslávie	Ostatní
<i>Vzdělání_r4</i>			
VŠ a PGS	78	56	21
SŠ	22	31	47
ZŠ	0	13	32
<i>Spokojenost s příjmy_r10</i>			
Ano	89	75	73
Ne	11	25	27
<i>Výdaje na děti_r11</i>			
Dostatečně	93	81	48
Akorát	7	13	42
Ztěžší/ne	0	6	10

Zdroj: dotazníkové šetření 2004, 2005

ní dosaženého vzdělání (vysokoškolské a postgraduální) nejlépe respondenti z vyspělých zemí (zámorí a západní Evropa – 88 %) a ze zemí bývalé Jugoslávie (více než 50 %). U nich je také největší pravděpodobnost, že poskytnou dobré vzdělání i svým dětem.

Současné ekonomické postavení spadá ze 40 % do soukromé sféry, 17 % respondentů je v domácnosti (dotazník vyplňovaly ženy), 12 % je zaměstnancem zahraniční firmy, 9 % je státními zaměstnanci, 22 % své postavení neuvvedlo. Současné zaměstnání přitom odpovídá dosaženému vzdělání respondentů ve 42 % případů, 24 % si myslí, že nikoliv. Zaměstnavatelem je u 19 % cizinec, u 16 % Čech, zbytek respondentů neuvvedl nikoho. Většina dotazovaných projevila svou spokojenost s příjmy v 65 %, zatímco 26 % je nespokojených s výší svých příjmů. Nejlepší finanční situaci proklamovali západoevropané a respondenti ze zámorí, zatímco relativně horší příjmy udávali respondenti ze zemí býv. Sovětského svazu (11 %). Důvod příchodu do Česka byl z 23 % následování manžela/ky, 19 % dotázaných mělo v Česku práci a 18 % respondentů vidělo v příchodu do Česka lepší budoucnost pro své děti.

5.4. Kvalita života versus adaptace: kvantitativní analýza

Významnou roli v adaptačním procesu hraje i kvalita života imigrantů. Tabulka 5 informuje o rozložení průměrných hodnot spokojenosti s deseti doménami života podle šesti zemí původu. Nejvyšší spokojenost se v souboru pojí s místem bydliště (průměrná hodnota spokojenosti dosáhla hodnoty 1,69). Výsledek prokázal, že se zvoleným místem pobytu jsou nejvíce spokojeni respondenti ze zemí západní Evropy a zámorí (průměrná hodnota spokojenosti 1,44). Naopak nejméně spokojeni byli respondenti se svým vlastním vzděláním (průměrná hodnota spokojenosti 2,12), a to především respondenti z Asie (2,27). Celkově nejvyšší kvalita života (QOL_global) byla potvrzena pro respondenty ze zemí západní Evropy a zámorí (průměrná hodnota spokojenosti 1,77), naopak překvapivě nejnižší pro respondenty z bilingvních manželství cizinec/Čech (průměrná hodnota spokojenosti 2,04). Výsledek lze interpretovat jako rozpolcenost vztahu partnerů odlišného původu a kultury, kdy si každý z nich představuje život ve „své“ zemi a kultuře jinak.

Tab. 5 – Průměrná spokojenost s 10 doménami kvality života a QOL podle zemí původu a „one-way Anova test“

Původ	Češi	Bývalý SSSR	Asiaté	Bývalá Jugoslávie	Západní Evropa a zámorí	Ostatní	Celkem	„One-way Anova“ F test (sig.)
Proměnné								
r21b_kval_bydlení	2,13	1,88	1,82	2,38	1,81	1,65	1,87	0,031
r21c_bydlení	1,88	1,46	1,88	1,50	1,44	1,62	1,69	0,000
r21d_práce	2,33	1,93	1,99	1,94	1,54	1,96	1,94	0,116
r21e_příjem	2,06	2,03	2,03	1,81	1,77	1,81	1,97	0,443
r21f_soc_jistoty	1,87	1,89	1,68	1,63	1,93	1,96	1,79	0,214
r21g_vzděl_dětí	1,63	1,48	1,63	1,56	1,78	1,85	1,63	0,558
r21h_vzdělání	2,25	1,93	2,27	1,67	1,91	2,35	2,12	0,013
r21I_volný čas	1,94	1,82	2,30	1,88	1,74	2,08	2,05	0,001
r21j_vztahy	1,81	1,83	1,90	2,25	2,00	2,35	1,95	0,021
r21k_život	1,81	1,75	1,70	1,94	1,85	2,31	1,81	0,000
QOL_global	2,04	1,82	1,93	1,83	1,77	1,99	1,90	0,216

Pozn.: nejvyšší spokojenost (1) po nižší spokojenost (3)

Zdroj: Dotazníkové šetření 2004, 2005

Poslední sloupec tabulky 5 podává informaci o tom, zda uvnitř jednotlivých domén kvality života existují významné rozdíly v deklaraci při rozdělení souboru podle země původu („the significance value of the F test in the Anova“). V pěti případech (kvalita a místo bydlení, vzdělání, trávení volného času, vztahy mez lidmi a spokojenost se životem v Česku) byly statisticky potvrzeny významné rozdíly v deklaraci spokojenosti podle místa původu („the significance value of the F test is below 0,05“). Ve všech ostatních případech včetně celkové kvality života (QOL_global, F = 0,216) musela být hypotéza zamítnuta, neboť průměrné hodnocení domén podle země původu je podle F testu podobné.

Tabulka 6 shrnuje roli parametrů logistického modelu. Výsledek ukazuje míru rizika nízké kvality života imigrantů podle země původu, znalosti českého jazyka, vzdělání a délky pobytu v Česku. Na základě hodnoty OR (míra relativního rizika, neboli „odds ratio“) lze usuzovat, že největší pravděpodobnost nízké kvality života budou mít v české společnosti imigranti z asijských zemí (OR = 0,077; 95% hladina významnosti: 0,008 – 0,722) a se středoškolským vzděláním (OR=0,275; 95% hladina významnosti: 0,115 – 0,663). Proměnné délka pobytu v Česku a jazyková úroveň českého jazyka se nepotvrdily jako statisticky významné pro stanovení pravděpodobnosti výskytu nízké kvality života imigrantů.

6. Diskuze a závěry

Z deskriptivní a kvantitativní analýzy odpovědí respondentů lze předpokládat velmi úspěšné začleňování druhé generace imigrantů do majoritní společnosti, a to bez ohledu na jejich státní příslušnost. Výsledky ukázaly, že znalost jazyka a jejich zapojení do kolektivu je téměř u všech dětí ve školkách stejně úspěšné. Potvrzuje se tak významná role předškolních zařízení, které následně umožňují snadnější vstup dětem imigrantů do navazujícího školního systému, neboť zvládnutí jazyka a osvojení si základních sociálních a kulturních odlišností odbourává stresy se zapojením se do majoritního kolektivu. Výraznější roli přitom sehrávají děti Asiátů, kteří pomáhají daleko více než

Tab. 6 – Míra rizika nízké kvality života imigrantů (logistická regrese, 95% hladina; závisle proměnná: dobrá QOL = 1, špatná QOL = 0)

	Plně regulovaná OR*	95% CI	
		Vyšší	Nižší
<i>Země původu</i>			
Západní Evropa a zámoří	1,000		
Ostatní	0,000	0,000	6592,722
Bývalá Jugoslávie	0,919	0,245	3,443
Češi (bilingvní manželství)	0,558	0,150	2,069
Bývalý Sovětský svaz	1,540	0,312	7,592
Asiaté	0,077	0,008	0,722
<i>r2_rodina_jazyk</i>			
výborné	1,000		
průměrné	1,587	0,353	7,127
žádné	2,101	0,592	7,454
<i>r4_rodina_vzdělání</i>			
ZŠ	1,000		
SŠ	0,275	0,115	0,663
VŠ	0,910	0,337	2,453
<i>r13_délka_pobytu (roky)</i>			
1–4	1,000		
5–9	1,180	0,421	3,307
10–14	1,120	0,372	3,374
15+	1,380	0,396	4,810

Pozn.: *upraveno pro všechny proměnné v tabulce. OR – míra relativního rizika („odds ratio“)

Zdroj: Dotazníkové šetření 2004, 2005

ostatní děti imigrantů svým rodičům dorozumět se s představitelem školky. Odpovídá to i horším znalostem jazyka jejich rodičů v porovnání s ostatními respondenty. Tato tendence naznačuje kvalitativní posun směrem vzhůru v rámci dané komunity, a to za výrazné podpory rodičů (viz také Drbohlav et al. 2005, Zhou 2001). Poněkud lehčí situaci podle výsledků dotazníku mají děti ze slovansky mluvících zemí (bývalá Jugoslávie a Rusko), kteří daleko častěji umí jazyk majority již před příchodem do školky.

Bylo prokázáno (tab. 3), že se děti učí jazyk lépe a rychleji než dospělí. Potvrzuje se tak daleko lepší přizpůsobivost dětí v porovnání s dospělými vůči cizímu prostředí. Naznačuje to tak nutnost zapojení se do školského systému od samého počátku, což vzhledem k nízkým cenám školkovného by neměl být problém ani pro imigranty s nízkými příjmy.

Pro adaptaci dětí je důležité jejich zázemí, tzn. sociálně ekonomický status jejich rodičů (i v souladu s teorií „human capital“). Vzdělání rodičů a jejich finanční příjmy jsou tak jednou z příčin úspěšného začlenění se do společnosti. Z výsledků šetření se ukázalo, že vzdělání respondentů je vzhledem k majoritní české populaci nadprůměrné (cca 30 % respondentů má vysokoškolské a vyšší vzdělání, kdežto při posledním Sčítání v roce 2001 bylo zjištěno pouze 9 % vysokoškolsky vzdělaných obyvatel Česka). Nejlépe jsou na tom imigranti z vyspělých zemí (zámoří a západní Evropa), kteří vykazují i největší spokojenost se svými příjmy a možnost poskytovat svým dětem účast ve školních i mimoškolních aktivitách. U nich se jeví největší pravděpodobnost vysoké investice do kvalitního vzdělání a budoucnosti svých dětí.

Z výsledků statistiky je patrné propojení mezi nízkou kvalitou života, zemí původu a stupněm vzdělání. Na hladině významnosti 0,05 % se to prokázalo pouze u imigrantů z Asie, zejména u osob se středním vzděláním. Překvapivě není významná znalost jazyka a délka pobytu, jež jsou důležitými faktory některých migračních teorií (např. asimilační teorie či tzv. „*residential segregation*“).

I přesto, že se kvalita života imigračních skupin neprojevuje tak výrazně v adaptačním/integračním procesu, lze najít další faktory, které tyto skupiny odlišují. Chování imigrantů tak lze vysvětlit například pomocí „*segmented assimilation*“ teorie a modelem generační shody/neshody:

1. Rodiny západních imigrantů nemají existenční problémy, mají vysoké vzdělání a kladou důraz na dobré vzdělání svých dětí (výběr školky, aktivit apod.). Na druhé straně nemají příliš dobrou znalost češtiny, neboť jsou často zaměstnáni u zahraničních firem, kde se domluví svým mateřským jazykem. Pro vlastní potřebu jim pak stačí jen základní znalosti a to pravděpodobně v souvislosti s pobytem v Česku, neboť téměř polovina z nich se chce určitě vrátit do země původu. Jejich chování tak spíše odpovídá transnárodnímu modelu (Zhou 1997) s prvky strukturální socioekonomické integrace.
2. Jazykové znalosti Asiatů jsou také slabé, nicméně na rozdíl od imigrantů z vyspělých zemí zde většina chce zůstat trvale a i jejich doba pobytu v Česku je výrazně delší. Důraz kladou spíše na vylepšení pozice svých dětí ve společnosti a všemožně je podporují v jejich aktivitách (generační shoda). Protože sami podnikají a nejsou celý den doma, svěřují své děti do péče „českých tet“, které děti vodí a vyzvedávají ze školky a komunikují s nimi v češtině. Komunita se neasimiluje do nižších společenských tříd, ale vykazuje úspěšnou „skupinovou“ sociální a ekonomickou mobilitu jednoho etnika. V budoucnu by mohlo dojít k mezigeneračním konfliktům z hlediska kulturní asimilace, nicméně tento trend se zatím nepotvrdil. Podporuje to fakt, že rodiče mají u svých dětí autoritu vycházející z vietnamské kultury a tradic. Na rozdíl od vietnamské komunity v USA (Zhou 2001), kde mladí imigranti bohužel přejímají životní styl majority z televizních pořadů a jiných médií, v Česku je to naštěstí spíše díky účasti ve vzdělávacím procesu.
3. Asimilace do střední třídy je pravděpodobná u imigrantů z bývalé Jugoslávie. Relativně vysoké vzdělání, znalost jazyka a vůle zůstat v Česku trvale tento předpoklad podporují. Úspěšná akulturace obou generací pak může znamenat i soulad pro budoucí mezigenerační vztahy.
4. Imigranti z bývalého Sovětského svazu mají ve společnosti specifické postavení vyplývající z kulturně-historických vztahů obou zemí. I přesto, že děti nemají s jazykem problémy, jejich rodiče se relativně dobře domluví a chtějí zůstat v Česku trvale, udržují stále pevné vztahy se zemí původu (např. když nepreferují možnost získání trvalého pobytu v Česku). V rámci této skupiny jsou ale výrazné rozdíly, které zde nejsou dále diskutovány. Například Rusové žijí relativně segregovaně ve dvou lokalitách: v Praze a Karlových Varech (Drbohlav, Janská, Bohuslavová 1999), Ukrajinci se vyznačují spíše cirkulačním charakterem migrace (např. Drbohlav, Lupták, Janská, Šelepová 1999) a Arméni mají tendenci se do majoritní společnosti asimilovat jako celek (Drbohlav a kol 2004).

Výzkum dětí imigrantů předškolního věku a jejich rodičů částečně přiblížil situaci, v které se druhá generace cizinců (tj. děti ve věku do 6 let) v Česku nachází, jak se integrují do společnosti a jaké faktory toto začleňování ovliv-

ňují. Oproti jiným studiím z vyspělých zemí tento výzkum odhaluje rozdílnou strukturu přítomných cizinců podle země původu a jejich chování a vnímání života v české majoritní společnosti. Zatímco v západoevropských zemích převažují cizinci vyznávající Islám (zejména ze zemí Maghrebu a Turecka), to jsou v USA Hispánci a v Česku jsou to nejvíce Slované z okolních zemí a Vietnamci, kteří mají k Česku vazby již z dob socialismu. Výhodou výzkumu je možnost sledovat druhou generaci imigrantů od samého počátku politických a ekonomických změn z roku 1989, které významně ovlivnily migrační obraz dnešního Česka, tj. přechodu z emigrační na imigrační zemi.

Zdá se, že předškolní děti imigrantů mají srovnatelnou pozici ve vzdělávání jako jejich vrstevníci. Znalost jazyka majority je klíčovým prvkem kulturní integrace (akulturace) a včasné začlenění se do majoritního kolektivu svých vrstevníků může být řešením problematiky adaptace/integrace druhých a dalších generací imigrantů v Česku.

Autorka děkuje doc. RNDr. Dagmaře Džúrové, CSc. za statistické zpracování dat z dotazníkového šetření.

Literatura:

- ALBA, R. D. (1998): Assimilation, Exclusion, or Neither? Models of the Incorporation of Immigrant Groups in the United States. In: Schuck, P., Muenz, R: Paths to Inclusion: the integration of migrants in the United States and Germany. Berghahn books, Oxford, s. 1-32.
- ALBA, R., D., NEE, V. (1999): Rethinking Assimilation Theory for New Era of Immigration. In: Hirschmann, Ch., Kasinitz, P., DeWind, J. (ed.): The Handbook of International Migration: The American Experience. Russel Sage Foundation, New York, s. 137-160.
- ALLEN, J. P., TURNER, E. (1996): Spatial Patterns of Immigrant Assimilation. Professional Geographer, 48, č. 2, s. 141-155.
- BARŠOVÁ, A. (2005): Děti přistěhovalců mají šanci stát se Čechy. Migraceonline. <http://www.migraceonline.cz/>.
- BARŠOVÁ, A., BARŠA, P. (2005): Sbohem multikulturalismu. Lidové noviny, 3.9.2005.
- BERRY, J. W. (1992): Acculturation and Adaptation in a New Society. International migration, 30, Special Issues – Migration and Health in the 1990s, s. 69-85.
- BRANDON, P. D. (2004): The Child care Arrangement of Preschool-Age Children in Immigrant Families in the United States. Blackwell Publishing, IOM, s. 65-85.
- CRUL, M., DOOMERNIK, J. (2003): The Turkish and Moroccan Second Generation in the Netherlands: Divergent Trends between and Polarization within the Two Groups. In: Crul, M., Vermeulen, H. (eds.): The Future of the Second Generation: The Integration of Migrant Youth in Six European Countries. IMR, 37, č. 4, s. 1039-1064.
- CRUL, M., VERMEULEN, H. (2003): The Second Generation in Europe. In: Crul, M., Vermeulen, H. (eds.) The Future of the Second Generation: The Integration of Migrant Youth in Six European Countries. IMR, 37, č. 4, s. 965-986.
- DRBOHLAV, D., LUPTÁK, M., JANSKÁ, E., BOHUSLAVOVÁ, J. (1999): Ruská komunita v České republice. Výzkumná zpráva z grantu MV ČR čj. U-2115/99. Přírodovědecká fakulta UK, Praha.
- Na tržnici už nechci. 25.6.2005. <http://lidovky.centrum.cz>.
- DRBOHLAV, D., ČERNÍK, J., DŽUROVÁ, D. (2005): Dimensions of Integration: Migrant Youth in Central European Countries: Country Report on the Czech Republic. IOM, Vienna, s. 51-100.
- HECKMANN, F. (1999): Integration Policies in Europe: National Differences and/or Convergence. EFFNATIS Working Paper 28. Bamberg, European Forum for Migration Studies, Institute at the University of Bamberg.
- PORTES, A., ed. (1996): The New Second Generation. Russel Sage Foundation, New York, 246 s.
- CHISWICK, B. R., DEBBURMAN, N. (2004): Pre-school Enrollment: An analysis by Immigrants Generation. Discussion paper, 1226, IZA, Bonn. 36 s.

- JANSKÁ, E. (2006): Druhá generace cizinců v Praze: Příklad dětí z mateřských školek a jejich rodičů. *Geografie-Sborník ČGS*, 112, č. 2, s. 123-141.
- NAESS, S. (1989): The concept of quality of life. In: Björk, S., Vang, J. (eds): *Assessing quality of life. Linköping collaborating centre (LCC). Health service studies*, 1, s. 9-16.
- PORTES, A., ed. (1996): *The New Second Generation*. Russel Sage Foundation, New York.
- PORTES, A., GUARNIZO, L. I., LANDOLT, P. (1999): The study of transnationalism: pitfalls and promise of an emergent research field. *Ethnic and Racial Studies*, 22, č. 2, Routledge, s. 217-237.
- RUMBAUT, R. G., PORTES, A., eds. (2001): *Ethnicities: Children of Immigrants in America*. Russel Sage Foundation. University of California Press, 334 s.
- SCHUCK, P., MÜNZ, R., eds. (1998): *Paths to inclusion. The integration of migrants in the United States and Germany*, 5, Berghahn Books, New York, Oxford, 306 s.
- SUÁREZ-OROZCO, C., SUÁREZ-OROZCO, M. (2001): *Children of Immigrants*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- ZHOU, M. (1997): Segmented Assimilation: Issues, Controversies, and Recent Research on the New Second Generation. *International Migration Review*, 31, č. 4, s. 975-1008.
- ZHOU, M. (2001): Stradling Different Worlds: The Acculturation of Vietnamese Refugee Children. In: *Ethnicities: Children of Immigrants in America*. Russel Sage Foundation. University of California Press, s. 187-228.

S u m m a r y

ADAPTATION/INTEGRATION OF IMMIGRANTS INTO MAJORITY SOCIETY: THE SECOND GENERATION OF FOREIGNERS AND OF THEIR PARENTS IN CZECHIA

This study deals with the new phenomenon of preschool immigrant children in Czechia after 1990. The main goals were to ascertain what way of inclusion into the Czech society the given immigrant groups practice. The analysis is based on a quota sample survey (N=326) conducted in the framework of a Grant Agency project in the Czech Republic in school years 2003/2004 and 2004/2005. This approach was an attempt to analyse the issue via quantitative statistics (Chi-square Test). Assimilation approaches are used, especially Portes and Zhou's (e.g. 1993) segmented assimilation model.

The survey analysis brings new evidence in the study of integration of the second generation of foreigners, i.e. children between 3 and 6 years. Contrary to research results from advanced countries, this paper shows a different national structure of foreigners in Czechia and their different behaviour in the adaptation process and perception of their quality of life in the host country. While in western European countries there is a majority of Islamic foreigners (from the Maghreb or Turkey), or of Hispanic ones in the USA, in Czechia there is a majority of Slavs from surrounding countries and a Vietnamese anomaly. We can observe new migration trends and study integration of foreigners and of their children from the very beginning of the social and political changes in the early 1990s, which significantly influenced the change in migration flow from emigration to immigration.

We can assume that children attending kindergartens have very good preconditions for adaptation into the majority society because of the social position of their parents. The majority of the surveyed children's parents have high school or university degree and manifest the tendency to stay in Czechia for longer periods of time or permanently. The optimistic future prospects for majority and minority coexistence are supported by positive response of good adaptation into the majority society by more than half of the parents. However, it is necessary to see that the sample is not representative.

The role of kindergartens proved to be significant for acculturation and socialization of foreign children. A significant improvement in language skills in the course of school attendance as well as assimilation into peer groups and participation in cultural and educational programmes organized by kindergartens were observed. Foreign children's starting position for further education is thus at least comparable with Czech children. Knowledge of the majority language is the key element for integration of foreigners into the majority society and it seems that foreign children's school attendance and participation in the majority children's group is the solution for integration of the second and the following generations. The foreign children's language level tends to be higher than that of their parents. This proves the hypothesis that children's language assimilation is easier than adults' one. The statistics show that a higher quality of life of

respondents is related to good Czech language skills and perception of a successful adaptation into the majority society.

The different behaviour of each immigrant group in the adaptation process according to their country of origin as it is assumed by one of the hypotheses can be explained by segmented assimilation theory and transnationalism. Families of West-European and overseas immigrants do not have existential problems. They put emphasis on good education of their children (selection of kindergartens, clubs, etc.), which is related to their relatively high education level and income. On the other hand, they do not have very good knowledge of the Czech language and at least one third of them want to stay in Czechia only for a short time, which corresponds to the transnational migration model. With regard to their poor language skills, this is rather economic and social integration or partial integration into the majority society. This is also supported by the fact that respondents tend to watch foreign TVs and assume that their children may attend schools without Czechia or English schools within Czechia.

Asian parents' language skills are poor compared to the immigrants from the „west“, however, they are likely to stay permanently in Czechia and their support to their children's education and social growth corresponds rather to the segmented assimilation theory. From the social and economic viewpoints, the community is not placed in the lower social class and is slowly rising; it remains nevertheless within the scope of its immigration group. In the course of time, generation conflict may occur within the meaning of acculturation or language assimilation, however, when the whole community supports it. The second generation of children can speak the majority's language and with the support of their parents they fully participate in the educational system of the host country. Vietnamese parents send their children to Czech kindergartens and schools but most of them also hire Czech nannies. In contrast to the USA where, according to Zhou (2001), immigrants adopt the life style and consumption standards by watching TV, in Czechia it is adopted rather thanks to the school education system. The Vietnamese culture means that children obey their elders and parents and intergenerational conflicts are not likely to happen.

We can observe that the whole community of former Yugoslavian immigrants is rising and integrating into the middle classes. Parents as well as children speak good Czech; parents are also educated and want to stay in Czechia permanently. We can see generational concordance of successful acculturation, for the respondents show a good knowledge of the Czech language, watch Czech TV and prefer Czech schools.

Immigrants from the former Soviet Union have, according to our research, a somehow exceptional position in the society. According to themselves, they speak good Czech; most of them are well adapted and would like to stay permanently in Czechia. Most of them however would not like to acquire permanent residency and keep strong ties with their country of origin. This can be explained by prevalent antipathies of the Czechs against the Russians that date from the time of communism and occupation of Czechia by the Soviet army in 1968. The community can be insular in much the same way as the Asian/Vietnamese one. However, we can assume that the behaviour of this group will change with the second generation of children who will not bear the historical burden. They will pass through Czech schools and thus they will probably communicate with their peers from the majority society to a greater degree.

Fig. 1 – The share of immigrant children attending kindergartens according to their nationality, 2004.

Fig. 2 – The percentage of immigrant children among all children attending kindergartens.

Fig. 3 – Comparison of teachers' responses: Prague vs. the „rest“ of Czechia. The left column: Czechia without Prague, right: Prague. Columns from the left: number of years in school (1, 2, 3 years), psychological characteristics (introvert, extrovert, cannot assess), knowledge of the Czech language before arrival (not any, good), present knowledge of the Czech language (no problems, small problems, big problems), intermediary in communications (helps parents to communicate in Czech, does not help parents to communicate in Czech), hobbies (rather art, rather sports, ambivalent).

(Pracoviště autorky: katedra sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy, Albertov 6, 128 43 Praha 2; e-mail: ejanska@natur.cuni.cz.)

Do redakce došlo 30. 1. 2007